

Tíz elmúlt év híres pesti társasjátékai

Ha harminc vagy negyven év múlva valaki kezébe veszi majd ennek a korszaknak szórakoztató lapjait, és lapozgat benne, hogy képet kapjon róla, hogyan folyt a szórakozások mindennapi élete, világrengető háborúk és forradalmak korában: nem hisz majd a szemének, hogy ez is lehetséges volt. Korszakok omlottak össze, szörnyű recsegéssel, fejtetőn álltak a házak, tébolyult vonatok szaladgáltak, és jajgatva kavargott minden a kizöklent idő medrében – s mikor nem volt biztos az élet, se földön, se égben, s minden napnak akkora szenzációja volt, amekkorából azelőtt öt évtizedre jutott egy ez ijesztő és lesújtó napokban Pesten és vidéken egész csomó ember azon mulatott, és törte a fejét, hogy hány olyan ember van, akinek a neve *B*-vel vagy *K*-val kezdődik – hogy miképpen lehetne egy szót, egy nevet vagy egész jelmondatot elhelyezni, beleilleszteni értelmes mondatba. Mások a magyar szókincstár termeiben böngésztek szavak után – ismét mások betűkre bontották a neveket, s úgy rakták össze a betűket, hogy abból valami, a név tulajdonosára jellemző szó jöjjön ki. És az egészben volt valami komikus, gyerekes, éretlen – komoly férfiak, kereskedők és tanárok, ha kezükbe vették a lapot, bosszankodva csóválták a fejüket – érthetetlen, hogy az írók Klubjában, a szellemi arisztokrácia korában is dívott az effajta, elemistáknak való mulatság! És ami a leghallatlanabb – a közönség bedől – míg körülöttük ég a horizont, ők kecskerímet faragnak, s a szerkesztőség özönével kapja a leveleket a társadalom minden osztályából, harcterek lövészárkaiból, távol idegenből. S míg itthon remegve és sápadtan vártuk a híreket, álldogáltunk hadijelentések előtt, hogy néhány szűk szóból elképzelhessük az ismeretlen hőskölteményt, mely odakint zajlik – addig a hősköltemény hőse, világháború katonája, szétrobbanó srapszelek fénye alatt, aknák siserögő poklában izgatottan bontotta ki a színházi lapot, hogy megjelent-e az „intarzia”, amit beküldött.

A tanár úr elképedve csóválja a fejét „Ha ez nem tömegtéboly, hát nem tudom, mi!” És lecsapja a lapot, az utcára megy, dolga után jár – s öt perc múlva azon veszi észre magát, hogy nem tud figyelni, nekimegy valaminek,

mert Fedák Sári nevét akarja elhelyezni „intarzia” mondatban. S csodálkozva jön rá, hogy a jól sikerült szójátékon büszkeséget érez, mintha zsenijének lenné bizonyítékát.

Most mindez nemcsak narkotikum volt, elfelejteni fájdalmainkat, hangos szavakat kiáltani a sötétben, mint a gyerek, aki fél. Ne becsüljük le a játékot, akármilyen gyermeces is, gyermekek – ha annak az ösztönnek gyökerét keressük – amiért játszaniuk kell, rábukkanunk ama másik ösztön gyökerére, melyből a nagy felfedezések vagy megismerések származtak. Sokszor kerestek aranyat, akik puskaport találtak – és nem tudhatjuk, mikor fordul komolyra a játék, vagy mikor vedlik játékos, jelentéktelen semmiséggé a véres valóság. Népeket elsodortak a háborúk, Asszíria összeomlása, földrészek eltűnése a tenger alá, annyi nyomot se hagyott, hogy emlékezze rá korunk gyermeke – de mindenki tud róla, hogy volt egy Homérosz, aki úgy állította össze a szótagokat, hogy ritmus jött ki belőle, szívdobogáshoz hasonló – s ez a játékos, halk kis lüktetés túlélte, túlrezegte az egekig csapó hullámokat.

S ezek játéka – fogalmunk játéka – a költészet tanulsága szerint nem lehet tudni, melyik a komoly, melyik a játék – szó-e vagy fogalom. Néhányat ezek közül a nagyszerű játékok közül, melyek többnyire az írók Klubjából indultak ki, bemutatunk a következőkben.

Micsinál a kicsoda a micsodában?

Az előbbi játékokhoz is már ügyesség és intelligencia kell, ismerete a nyelv szellemének, kultúrájának. Ehhez az újhoz már nem elég, ha *jól* tudunk magyarul, nyelvtani és formai szempontból. Ehhez alaposan ismerni kell a magyar költészet kincseit, nemcsak felületesen és hallomásból. A vérünkbe és idegeinkbe kell hogy beszívódott legyen az, ami ebből a költészetből klasszikussá vált, idézetekben és minden vonatkozásban. Lélektani szempontból is nagyon érdekes játék – a költők és nyelvművészek szemében pedig egész szenzációssá teszi az a felfedezés, hogy egy verssornak a karakterét nemcsak a szavak és ütemek játéka adja meg – hogy rá lehet ismerni egy verssorra egyszerűen és nyelvtani formák jellegzetes egymásutánjából, anélkül hogy a szavakat ismernénk.

Egyébként a játék úgy kezdődött, hogy ketten ültek, unatkozva, két olyan ember, aki sok verset tud, és szeret idézni. Az egyik szórakozottan megszólalt és mintegy maga elé beszélve ezt mondta:

*Micsináltam a micsodába,
Micsináltam a micsodára?*

Az egyik nagyra meresztette a szemét, a másik azonban, akinek nevét szerénységem tiltja megnevezni, anélkül hogy szembefordult volna, hanyagul és előkelően, gondolkodás nélkül így felelt:

*Befordultam a konyhába,
Rágyújtottam a pipára.*

– Úgy van – mondta nyugodtan az egyik, mert csakugyan erre gondolt. Csak egy perc múlva vette észre, hogy úgyszólván kitalálták a gondolatát.

És megszületett a legújabb játék, aminek ma már championjai és matorjai vannak, a legkiválóbb írók közt, akikre, ha egyszerűen ráförmedek, hogy teszem föl: „*Micsinált a micsodába a milyen micsoda?*” Szemrebbenés nélkül és mérhetetlen bizonyossággal kivágják, hogy „*Felhőbe hanyatlott a drégeli rom.*”

Persze, gyakorlat és figyelem kell hozzá. Igen fontos, hogy a kérdést precízen tegyük fel. Minden szóra *külön* kell kérdezni a szónak megfelelő *szóta-ni* kérdőszócskát. Pontosan jelezni a névelőket, esetleg indulatszavakat.

Ma már vannak, akik nemcsak verssorokat, hanem közmondásokat és szállóigéket is kitalálnak helyes kérdezésre.

Kecskerím

A nyelv furcsaságainak felfedezésével – mint írtuk – gazdagodik és színesedik a nyelv. A szavak tengerében gyöngyöket talál a bűvár, aki tréfás szórakozásból, céltalanul és szándéktalanul merül belé – furcsa, kecses kagylókat, bájos kis titkait e nyelvérzéknek, amik elcsaptak addig a fülünk mellett.

Az a rímjáték, amivel pár évvel ezelőtt foglalkoztatta egy tréfás társaság a közönséget, nem új – a németek „*sehn Helrenn*”-nek, „*Zönkölörím*”-nek nevezték. *Kecskerím* ennek a költői műfajnak a magyar neve. Kötöttsége egyetlen szabályból áll: az első sor két utolsó szava oly módon rímel a második sor két utolsó szavára, hogy a két szó kezdőbetűje felcserélődik.

Egyike a legmeglepőbb rímhatásoknak – hivatásos költészet éppen ezért tagadta ki és vetette meg, mert *túláságosan* jó és hatásos, s emiatt komikusan hat, a tartalom rovására megy, elárulja a versnek azt a nyílt titkát, amit minden költő tud, de amit mi bevallunk magunknak, rögtön felébredünk az illúzióból: hogy *a* forma, a rím adja meg a gondolatot, és nem fordítva. A kecskerím komikuma – ha jól csináljuk – éppen abban a nagyképűségben rejlik, hogy két verssort, ami nyilvánvalóan úgy jött létre, hogy a szavak tengeré-

ben nagy nehezen találtunk két olyan szót, amiknek, ha kezdőbetűit felcseréljük, két új szó keletkezik belőle: úgy rakunk össze, mintha előbb holmi mély igazságot fedeztünk volna fel, s ahhoz találtuk volna véletlenül a csengő rímeket. Éppen mert a hatás fokozására kívánatos, hogy a kecskerím-afórizmának vagy -epigrammnak *címet* adjunk, amelyben igen szabatosan és részletesen írjuk körül a rövidre írt kemény, súlyos mondanivalóját.

Például:

Közismert aforizmusnak rövid és hiteles története:

*Engem kétszer csapott kupán
S ő egy pofont kapott csupán.*

Vagy egy politikai:

Lloyd George naplójából a békeszerződés napján:

*Nincs már benned fölény, Balkán
Kifogtunk a bölényfalkán!*

Más példák:

A masszőr szerelmes egy Léni nevű hölgybe, viszont pályázni is akar a kecskerím-pályázaton:

*Jó költőnek rém itt lenni
Hej, de jobb a Lénit kenni.*

Gyilkosság történt egy hotel fürdőszobájában:

*Ügyész halált kér a vádban
Bizonyíték: vér a kádban.*

A halász indiszkrét kérdése a...

*Vigyorog a kaján halász
„Mért van az ön haján kalász?”*

Az orvos nyilatkozik a költőről, kinek baja a lépszélekre húzódot:

*Szeretném megmenteni, mert jó és szép lélek
De mentésemben gátólnak a lépszélek.*

Hidegvér az akasztófa alatt:

*Vajon, mit akarhat tőlem e fura bakó?
Tán felakaszt? Űsse a kő! Eburya fakó!*

Sátidrof

Apró titkok ezek, amik a nyelv mélyében rejtőznek, s mik mellett századokon át elmegy az emberi száj és fül, és nem veszi észre, míg valaki fel nem fedezi. A „Sátidrof” szó, ha megfordítod, ez jön ki, „Fordítás”, egy időben olyan neveket és mondatokat kerestünk a magyar nyelvben, amelyeknek visszafelé olvasva is van értelme.

Emlékszem, a Babits Mihály jött rá például erre a furcsaságra, hogy „Római fővezér”, az visszafelé: „Rézevő fia Mór”, és erre is, hogy „Erőszakos = sok a szőre”

Magam a következőket fedeztem fel

„Szerda = adresz”

„Nyávogni = ingovány”

„Keleti telek = keleti telek”

„Mozi = izom”

„Szeretni = interesz”

„Sas Ede = Ede Sas”

A régi

„Indul a kutya s a tyúk aludni” s a

„A sári pap írása” ezekhez képest avult dolgok. Mindenesetre érdekes volna lexikálisan gyűjteni össze ezeket a nyelvi kuriózum kedvéért!

Anagramma

Ez is neves nevekkel történik. A név betűit összedobáljuk, és kísérletezünk vele, hogy hányféle szót lehet összeállítani belőle. Valami végzetes babonás furcsaság következtében úgy érzi az ember, hogy ezek a szavak valahogy, távoli és bonyolult vonatkozásban, de jellemzőek az illető név viselőjére.

Néhány szép anagramma a pesti író és művészvilág nevezetességeiről:

Rózsahegyi Kálmán	Hegyi rózsán almák
Odry Árpád	Párod riad
Heltai Jenő	Ihlet a nője
Jókai Mór	Mai kor jó
Rátkai Márton	Korán ittam rá
Törzs Jenő	Őszinte tőr
Németh Juliska	Lement a kis juh

Loth Ila	Lila tó
Szép Ernő	Ne e szörp
Bíró Lajos	Sóba jól ír

„Intarzia”

Így nevezték el azt a játékot. Neves emberek nevét elhelyezni egy mondatban, olyképpen, hogy a mondat alapos vizsgálatakor és szétboncolásával lehessen csak rájönni, mi van benne elrejtve.

Ezt is a háborúban játszottuk. Akkor kitűnő emberek vettek benne részt. A nyelvkultúra és filológiai ösztön művészei törték a fejüket, ambicionálva, hogy minél hosszabb neveket és szavakat rejtsenek el. A nyakatekert mondathoz magyarázatot adni s valami módon összefüggésbe hozni a benne foglalt névvel: külön mulatság volt.

Példának álljon itt néhány intarzia, amik hamarjában eszembe jutottak.

„Találkoztam az esztétika tanárával. Azt mondta, nem szép virágok a pipacsok. Ó, naiv itész! Mi hályogosak szemeid!”

(Csokonai vitéz Mihály)

„És szólt a sofőr: az ifjabb doktor bár óv, lassíts – gyúl a benzin, s mindnyájan felrobbanunk.”

(ifjabb doktor báró Wlassits Gyula)

„Az érsek szpirális úton ment fel a hegyre”

(Sekszpír)

„A rab ind dr. Annát a góré mögé vezette”

(Rabindranath Tagore)

„Ünnepölt ember golgotája”

(Pöltenberg)

„Jó itt a (sör) koszt, ó, lány, ide zsörtölődés nélkül jöhet az ember”

(Kosztolányi Dezső)

„Friss pénz”

(Richepin)

Bar-kochba

„Csillag fiáról”, a híres zsidó forradalmárról nevezték el ezt a játékot, Isten tudja, miért. A háború éveiben nagyon divatban volt Pesten – bajnokai voltak, egész éjszakákon át játszották, kuplét írtak róla.

Lényegében igen elmés dolog, műveltség kell hozzá és a fogalmak (meghatározás) szabatos meghatározásának tehetsége – ez utóbbit fejleszti is a játék gyakorlása. Arról van szó, hogy a megfejtőnek feladnak egy konkrét vagy elvont fogalmat. „Éjfél” vagy „Keresztkötés” vagy „Hűség” vagy akármit, természetesen, a megfejtő gyakorlottságához képest, könnyebbet vagy nehezebbet. A megfejtő most olyan kérdéseket ad fel, amire egyetlen „igen”-nel vagy „nem”-mel lehet felelni – s addig kérdez, amíg rá nem bukkan a feladott szóra. Természetesen hamar kiderül, hogy a kérdés nem lehet rendszertelen – előbb tágabb körben kell puhatolózni, aztán addig szűkíteni a kereteket, míg automatikusan kezébe nem adódik a szó. Ennek megfelelően a jó bar-kochbida nem is találgat, hanem folyton kérdez. „...aga van?” „Homogin?” „Heterogin?” „Van irodalmi tudomány, ami speciálisabban foglalkozik ezzel a tárggyal? Ha igen, melyik az?” stb. Idővel egész tudománya fejlődött ki a kérdésnek, mint a sakknál – voltak „megnyitások”, aszerint hogy anyag, nagyság, foglalkozási ág, tudomány, művészet vagy más komplexumok világából vette elő kérdéseit a megfejtő, akinek feladata minél kevesebb és szabatosabb kérdéssel minél hamarább jutni el a feladott fogalom közelébe. Sokféleképpen lehet ugyanis kérdezni – mert, és ez a tanulságos a dologban –, lényegében minden elképzelhető konkrét vagy elvont vagy fiktív fogalom az ismeretek enciklopédikus egyetemében, az emberi gondolattárban, rendszerezve van, s így akárhol indulok el a rendszer útvesztőjének perifériáján, helyes vezetésével a kérdéseknek el kell jutnom oda, ahol a feladott fogalom van.

A főherceg vizsgálja

Az egyik játékos az ifjú főherceg a másik a vizsgáztató tanár. Miben különbözik más, közönséges vizsgáktól, hogy itt a tanár éppen úgy megbukhat, mint a tanuló, sőt, szigorúan véve, *csakis* a tanár bukhatik meg, ha az előírt követelményeknek nem tud megfelelni.

Feladat: a tanár köteles olyan kérdést tenni fel a főhercegnek, amire *lehetetlen rosszul válaszolni* – a tanárnak abból a feltevésből kell kiindulni, hogy az ifjú főherceg természetesen a világ leghülyébb ifjonca, aki azt se tudja biztosan, hogy fiú-e vagy lány –, a főherceg csak jól vizsgálhat, különben a tanárt elcsapják. A főherceg feladata most: kitalálni azt az egyetlen elképzelhető választ, ami *mégis rossz* – ezer lehető közül, azt az egyetlen, amit semmiképp nem lehet elfogadni. És most jön a feladat legnehezebb része: a tanár, hogy pozícióját megmentse, köteles kifejtteni, megmagyarázni, hogy a válasz igenis helyes, és kifejtteni, megmagyarázni, hogy *miért helyes*. Ha ez nem sikerül, a tanár megbukott.